

Љубинко Пушић
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK:
Прегледан научни рад
Примљен: 31. 08. 1999.

ЧЕТИРИ ПИТАЊА О ЗАГУБЉЕНОМ ИНТЕРЕСОВАЊУ УРБАНИЗМА ЗА ДРУШТВЕНУ СТВАРНОСТ ГРАДА (КОД НАС)

Чињеница да је у последњих десетак година код нас све мање истраживања која се проблему развоја урбаног друштва обрађују са социолошког становишта, свакако је забрињавајућа. Ту забринутости не деле сви они који би, чини се, требало да буду заинтересовани за сазнавање истине о друштву; пре свега посленици у урбанизму и концептори урбаних политика код нас.

У раду се разматрају четири питања “издубљене везе” између урбанизма и његових друштвених последица: (1) Поседује ли урбана социологија моћ да утиче на урбану и урбанистички моделовану стварност? (2) Како препознати вредности појединачног града? (3) Да ли је ово време (мање) наклоњено граду? (4) Постоји ли друштвено-урбани одрживи развој?

Кључне речи: социологија града, друштво, простор, урбанизам.

(1) Поседује ли социологије града моћ да утиче на урбану и урбанистички моделовану стварност?

Развој интересовања за питања урбаног развоја у целом свету је у непрестаном порасту. То није необично када постаје јасно да је цивилизација којој припадамо неповратно урбана. Тиме су, несумњиво, одређени и правци развоја у будућности. Премреженост глобуса урбаним значењима која доминирају није неочекивана, с обзиром да је у питању процес који се одвија дуже од пет миленијума. Он није континуалан али га обележава све веће згушњавање у простору и времену. Иако се с разлогом каже да је урбано наша неминовност, многе појаве савременог света у својој урбаној овојници итекако забрињавају. Многољудност, густина настањености на појединим тачкама у простору, растућа друштвена хетерогеност, бројни проблеми анонимне природе, нове и умножене манифестације урбане патологије – све су то “природна стања” урбане оновремености. Незадовољство животом у граду давно је препознато али још увек нису и сви могући утицаји на такво стање, нити, пак, последице које из тога произилазе. Тражење одговора на та и многа друга питања, представљало је пут којим је пролазила социологија града у фазама свог утемељења као научна дисциплина, односно посебна социологија. У тражењу свог предмета социологија града се сусретала са разноврсним глобализацијама и партикуларизмима. То је и нормално ако се зна да је из множине питања која иницира урбана стварност било

потребно пронаћи “меру” научне релевантности. Социологија града данас све чешће тражи своје истраживачко узглавље у појединачним проблемима конкретних друштава, односно градова. Време генерализација као да је прошло, након што се схватило да су сва “велика питања” развоја и проблема (урбаног)друштва већ постављена, да се многи одговори наслућују али решења не остварују, а да урбано друштво бива све удаљеније од хуманих начела пројектоване организованости и функционисања.

Највећи део промена савременог света произилази из убрзаног кретања ка урбаној цивилизацији, те се отуд и предмет социологије града непрестано допуњава. То, ипак, не значи да социологија града преузима предмет опште социолошке теорије нити, пак, постаје једини “тумач” развоја савременог друштва. Не постоји ни једна наука чији је предмет до те мере свеобухватан и која је у стању да понуди одговоре о свим питањима развоја друштва.¹ Задатак науке, између осталог, је и да систематизује питања и проблеме како би ближе могла да дефинише предмет свог изучавања. У том смислу и социологија града систематизацију питања на која тражи одговоре, концентрише око оних појава и процеса који произилазе из урбаног друштва. Интересовање социологије града генерално се може поделити у три сегмента: (а) проучавање урбаних феномена, (б) проучавање друштвених односа у градовима и (ц) проучавање повезаности друштвеног и просторног.² Мада су покушаји утврђивања каузалности између друштвеног и просторног критиковани као социолошки непродуктивно наслеђе чикашке школе, социологија града треба том проблему да приђе без предрасуда. “Физички детерминизам” који на овој вези посебно инсистира, једнако као и одбијање сваког постојања овакве везе, осиромашује предмет социологије града. Она треба да је заинтересована да утврди до које мере, под којим условима и на који начин ова веза има утицаја на појединца, друштвене групе, њихове међусобне односе, особине и квалитет живота у граду. При томе, мора се узимати у обзир шири културно-генетски профил одређених (урбаних)

¹ Верујући да ће савремено друштво морати да раскине с увреженом тежњом ка хомогености и отуд холистичким схватањем предметности науке, А. Лефевр је видео долазак друштвених снага које ће извршити деструктирање хомогеног. “У тој перспективи сматрам недовољном уобичајену дефиницију социологије као “науке о друштву”. Она бира оно што наводно хоће да одреди, тј. “друштво”. Она не може да избегне старо филозофско питање: номинализам? реализам? Ми ћемо рећи: “Друштво, то је скуп разлика између друштава”, знајући уосталом да ова формула не укида све тешкоће у вези са дефиницијом социологије, ове делимичне науке која, као и свака делимична наука, сматра себе привилегованом.” (А. Лефевр, *Антисистем: прилог критички технокрајизма*, Радничка штампа, Београд, 1973, 29.)

² А. Тодоровић је, поред Ц. Костића, дао једну од првих и мада нецеловитих, још увек актуелних дефиниција предмета социологије града код нас. Конститутивни елементи предмета социологије града по њему су: (1) Проучавање настанка и стварања разних облика градских подручја, (2) Изучавање унутрашње структуре градских заједница и (3) Изучавање општих, посебних и појединачних закона и чинилаца који условљавају развој градских подручја, њихову структуру и настанак различитих друштвених појава у градовима.” (Ц. Костић, *Увод у социологију града*, Вук Караџић, Београд, 1965, 16)

друштва, односно, неопходно је инсистирање на социолошкој контекстуалности. На тај начин избећи ће се оно што се назива “фетишизација простора”. Проучавање урбаних феномена обухвата веома велику различитост проблема који су везани за настанак, развој, функционисање и утицај градова на окружење. Социолошке законитости сваког од ових сегмената урбане стварности представљају, уствари, сам предмет социологије града. Надаље, сваки од ових резултата је манифестација одређених друштвених процеса. То значи да је предмет социологије града задат друштвеним контекстом.

Чињеница да је у последњих десетак година код нас све мање истраживања која се проблему развоја урбаног друштва обрађају са социолошког становишта, свакако је забрињавајућа. Ту забринутост не деле сви они који би, чини се, требало да буду заинтересовани за сазнавање истине о друштву; пре свега посленици у урбанизму и концептори урбаних политика код нас. Такво стање одраз је неинтересовања поседника политичке моћи за друштвене последице многих процеса који произилазе из растуће и сваколике друштвене дезорганизације. Социологија града тражи саговорника у урбанизму али код нас он дијалог све мање жели.

Урбана социологија и урбанизам су две ствари које у срединама с дужом урбаном традицијом функционишу као дисциплине “на истом задатку”, односно имају у крајњем исти циљ – бољу урбану средину и квалитетнији живот у граду. Ако се социологија града у једној својој битној димензији појављује као аналитичар друштвене праксе коју представља “производња простора”, онда је разумљиво да су им и позиције приликом поделе улоге у задатој сфери политике – другачије; отуда и виђења квалитета урбане средине. То ће рећи да се непрестано налазе у интригирајућем односу. У исто време то је “правило” кога су свесни и једни и други. У тој међусобној контроверзи дешава се “бољи” или “гори” град, води се права борба.

Позиција социологије у друштву зависи од спремности тог друштва да се суочи са сопственом стварности. Како она најчешће није такве природе да би се поредак могао сматрати непроменљивим, природно је да социологија изазива нелагоду код креатора тог поретка. Иако то није њен циљ, то јој је судбина. “Циљ социологије увек је субверзиван утолико што својим сазнањима разоткрива једну стварност коју друштвени поредак скрива од појединца или група.”³ Један од задатака урбане социологије свакако је и тај да се истина о урбаном поретку испоручи истом том друштву, неби ли се оно свеобухватније разумело и, коначно, мењало. Иза тог разумевања могуће је говорити о узроцима и последицама одређеног развоја урбане компоненте друштва.

³ С. Цицмил, у предговору књиге: Н. Berger & Р. Kellner, *Sociologija u novom ključu*, Gradina, Niš, 1991, 9.

Урбанизму који се посматра кроз јаку социолошку лупу није лако; непрестано га тера на преиспитивање и концептуалне корекције. Урбанизам то не воли, опире се, хоће да буде “велики синтетичар града”. Али, то непрекидно преиспитивање је битан предуслов да град буде бољи. Судбину урбанизма можда је најбоље окарактерисао Г. Ц. Арган видећи његову и улогу урбаниста као својеврсних “регулатора” и тумача, а не доносиоца одлука или покретача иницијативе.⁴ Дакле, једна задата улога. Идеолошки урбанизам који ми врло добро познајемо, одувек се трудио (данас ће се рећи морао!) да следи жеље политике, упорно верујући да то не чини. Читав низ година претежни део нашег урбанизма трудио се да не види себе у тој историјској подели улога, за коју није ни крив ни заслужан, односно да објасни необјашњиво – како се налази ван сфере политике. Мада уобичајено радикалан у својим ставовима, није Лефевр без разлога рекао да се у “питању савременог урбанизма ради о једној идеологији, а практично о правилима која имају за циљ да окамене изградњу градова у њеном најнерационалнијем облику под плаштом стручне рационалности”. Према томе, ако урбанизам јесте одређен постојећом структуром друштва, политичким системом, постојећим системима вредности и развијеношћу економског и технолошког развоја а социологија града проучава друштвени контекст урбаних проблема, онда они збиља јесу на истом задатку. На жалост, код нас се то још увек недовољно схвата јер се критичка суштина социолошког промишљања о граду сматра ограничавајућим фактором “слободног урбанизма” какав, уствари, не постоји.

Аналитички апарат којим располаже социологија града и допире до истине о урбаној стварности, код нас очевидно није био довољан да би резултатима које је омогућио, утицао на урбанистичко обликовање града и креирање урбане политике. Ита је то, на пример, значило у односу на величину наших градова? Ако се посматра оно што се код нас догађало у једној “епизоди” друштвеног експеримента која је од краја Другог светског рата трајала безмало пола века, видеће се да је свима била “наметнута” борба између села и града. Неуспех развоја села правдао се потребама да се развија град, стагнирање варошица заклањало се иза леђа градова који су се тобоже на њихов рачун развијали, а градови су вечито доказивали како су бољи и важнији и од једних и од других. Свако време које тражи доказивања на овако елементарном нивоу говори о бар две ствари: да не постоји конституисан систем друштвених вредности, те да су у погледу декларативног концепта развоја друштва на сцени квазиспекулативне категорије. То, разуме се, има своју цену. У односу на градове та цена има многе своје компоненте; једна је и та да они нису успели да буду довољно “градски” а заузврат ни села нису постала “градскија”, мада им је друштво то обећавало. А како су то они желели, можемо видети и на примеру Новог Сада

⁴ G. C. Argan, *Arhitektura i kultura*, Logos, Split, 1989.

који се средином седамдесетих година силом трудио да буде што већи (или да се прикаже да ће то бити), верујући да се бројем постаје велики.⁵ Са друге стране, Београд је непрестано био пример како та величина у једном друштву неусмераване урбанизације има далеко више својих недостатака него предности. Узгред, наша социологија града је у једном периоду покушавала да укаже на друштвене околности и последице раста по сваку цену. На жалост, од стране оних који за научну идеју нису имали слуха ни осећаја али су имали моћ да одлучују, допринос социологије града мерен је погрешним аршинима идеолошког друштва.

Ангажованост социологије града је *conditio sine qua non* самог њеног предмета. Током свог релативно кратког научног живота код нас, та ангажованост била је усмерена у различитим правцима. Најзначајнији савремени ангажман социологија града је доживела с реинтерпретацијом марксистичког разумевања организације и функционисања друштва шездесетих година. Та усмереност кретала се бар у три правца: ка грађанима, политици и урбанистима. Данас, након што постоје емпиријске могућности да се оцени пређени пут и ефекти тог ангажовања, може се закључити да оно није имало суштинског ефекта. Интересовање грађана за сопствену судбину подстиче (или не подстиче) начин живљења и квалитет свакодневице а простор за њихове манифестације (пред)одређен је друштвеном организацијом. Показало се и да политичко “разбуђивање” урбаних питања није могуће ван контекста владајућих друштвених услова; а оне често онемогућавају да права питања буду јасно артикулисана. Док с једне стране нема револуционарних питања ни друштвеног ангажовања у околностима еволутивних процеса стасалих урбаних и демократских друштава, с друге стране је простор и дomet евентуалног ангажовања усмераван економско-производним карактеристикама друштва. У таквим околностима јасно је да је простор за ангажовање социологије града у нашим уловима био веома скупчен. Нешто сасвим мало утицаја ангажовање социологије града имало је на праксу урбанизма. Тај мали учинак разумљив је када се зна да је урбанизам саставни део политике или још тачније, да је у питању сасвим директно пројектовање друштвене у просторну сферу.

(2) Како препознати вредности појединачног града?

Мада може да звучи као опште место, чињеница да је сваки град посебан и да поседује одређен друштвени профил који се временом мења, умногоме

⁵ О томе да величина града (насеља) и његове квалитативне одреднице којима се, у ствари, дефинише, у свету урбаних значења могу бити побркани, веома сликовито је писао Б. Богдановић: “Чак ако би се и натегла нека довољно уопштена формална дефиниција града, која би нам показала да и Велики Токио и, рецимо, Велика Дренова припадају једној истој врсти појава модерног света, онда таква дефиниција никоме, баш никоме, не би била ни од какве користи.” (Б. Богдановић, *Градословар*, Вук Караџић, Београд, 1982, 117.)

утиче на карактер социолошког сазнавања о конкретној урбаној стварности с једне, и његове урбанистичке артикулације, с друге стране.

Сви његови становници негде у подсвести носе једну тајанствену мапу вредности која, када се распростре на тло друштвених односа, исцртава нешто што бисмо могли назвати његовом особеношћу. Те вредности су уписане у појединачну и колективну меморију и у принципу се, законом човекове потребе за идентитетом са местом свог битисања, тешко мењају. То је, рекло би се, она есенција која омогућава да град буде трајнији од записа времена који су уткани у његово материјално биће. За откривање ових градотворних особености, осим социологије града, свакако су заинтересовани и урбанизам, архитектура и психологија. Један од многобројних задатака социологије града је и тај да фино подешеним истраживачким апаратом открива везе које учествују у грађењу онога што бисмо могли да сматрамо духом једног града.

Ову особину, да град има некакве посебности, људи лакше уочавају приликом доласка у њега са стране, него бивајући његови становници. Просто речено, то је оно што нам се, доласком у неки још недовољно познат град учини “добрим” или “лошим”, привлачним или одбојним. Да ли смо се икада упитали због чега се човек на разне начине може осећати добро у, на пример, једном Прагу, Амстердаму или Барселони? Свакако да су та осећања у једном битном делу и пројекција читавог низа различитих рационалних али и несвесних подстицаја које иницирају квалитетан архитектонски и урбанистички репертоар, темпоралност града, амбијентална кохеренција облика и садржаја, тренутна расположења, сложен однос човека и средине (који је у стању да препознаје социјална психологија), збирке мотива, итд. Но, то је посебна прича али је и за та питања и те утицаје социологија града такође заинтересована, с обзиром да није реч о пукој материјализација идеја које се налазе на маргинама одговора, већ су таква стања управо одраз одређеног друштвеног контекста града. Модерна социологија града, посебно у САД, веома је заинтересована за ова питања.

Чињеница је да данас све мање познајемо градове у којима живимо, као и људе који у њима живе. Док се “ангажовани” урбанизам труди да препозна корисника коме се идејно или плански обраћа, не би ли остварио једну нијансу хуманијег града, онај “тржишни” одавно и итекако добро познаје свог клијента. Препознавање субјекта није тек ствар независне урбанистичке процене јер таква могућност и није садржана у методолошком апарату који му је на располагању. Таква сазнања произилазе из великог броја “периферних” података о корисницима, који су најчешће резултати мање или више обухватних економских, психолошких и социолошких истраживања. И док се у друштвима са традицијом урбаног планирања, урбане политике и јасним економским и политичким обрасцима функционисања, таква истраживања не сматрају неким особитим напретком у методологији планерског обраћања граду, код нас су она све више у сфери урбанистичког заборавља и

друштвеног неинтересовања. Питања: грађанин субјект или грађанин објект, која су наши урбани социолози постављали средином седамдесетих година, данас су потиснута на друштвену маргину.⁶ Највећи наши градови показују да се и без сазнавања о карактеристикама “урбаног супстрата” којима се урбанизам обраћа, њиховим префернцијама на *одређени* град, о томе да ли се град прихвата, пуко проживљава или пак воли – он и даље некако планира, гради и људи у њима ипак некако живе. Али како?⁷

На жалост, друштвене науке, па отуда и социологија града, позивају се у помоћ (заправо, обично их нико не позива, оне то чине из нужности која произилази из дефинисаног сопственог предмета) да траже одговоре на питања о “бесполности” једног града или, још горе, да траже одговоре о узроцима када град већ почне да се растаче. А по правилу, град се већином и најчешће разара изнутра, ретко споља.⁸ Када до тога дође, то је знак да је реч о озбиљном поремећају у функционисању града и самог друштва. Спретном употребом аналитичких инструмената за сецирање друштвене структуре града, који се налазе у поседу социолошког метода, може се допрети до узрока. Али, то није једноставно и резултати могу бити нежељени по оне који су или превише веровали у моћ или су пак занемарили значај урбанистичког детерминизма. Урбанизам може да поспешу процесе грађења оних вредности које ће представљати посебност града јер пре свега ствара материјалну основу за бољи град. Погрешним урбанизмом, међутим, могуће је одузети и саму претпоставку да до стварања градотворних особина посебности дође. Урбанизам минулог прогресизма, једнако као и испразност постмодернизма, добар су историјски наук о томе како се идеологизован

⁶ М. Живковић, *Прилог југословенској урбаној социологији*, Завод за организацију пословања и образовање кадрова, Београд, 1981, 143-192. Истраживање под насловом “Грађанин субјект или објект у процесу развоја и изградње свога града”, рађено је у ЈУГИНУС-у 1967. године.

⁷ Интересантно је да је Нови Сад, на пример, средином седамдесетих година показивао интересовање за израду социолошких студија или социолошки усмераваних и урбанистичких страживања, која су требало да буду од користи свима који се баве питањима урбаног развоја, па, дакле, и урбанистима. На жалост, њихов домет није погађао урбанистички и урбано-политички сензибилитет оних који су с институционалних позиција били задужени за “производњу града”. Данас, пак, нема елементарног осећања потребе да се таквим истраживањима приступи. Чини се да смо се вратили неких педест година уназад, у време када се са позиција политичке моћи сматрало да је урбанистичка прагма довољна за народ који ионако нема другог избора него да живи тако како живи, станује тако како станује. Јер, и без мишљења грађана о месту за које везују сопствену судбину, град о(п)стаје. Цена оваквом неинтересовања за друштвено биће града од стране оних који су задужени да прате његову материјалну страну, мораће једном да се плати и неће бити мала. Њу ће свакако платити становници.

⁸ Ма колико се то због нашег актуелног градорунитељског тренутка у коме су многи градови на просторима бивше Југославије нестајали у ратним разарањима чинило парадоксалним, разарање града изнутра има обележја знатно комплекснијег друштвеног разарања.

концепт преобраћа у догму а ова у не-град. С једне стране стерилност, унификација, типизација, машинизација и масофикација, све зарад хуманости реда и поретка. С друге стране, безидејност, концептуални галиматијас, пластични историцизам, краткотрајност. У оба случаја – недостатак идентитета простора и елемената за идентитет становника.

Отуда су они који су код нас тако здушно похрили да управљају градовима пре него што су успели да их схвате, често нерасположени да сазнају зашто град постаје безбојан. Управо је наша “опростачена” урбана стварност резултат чињенице да је самосвојност градова у дугом временском периоду сматрана опструкцијом октроисаној потреби за егалитарношћу, тој наопакој друштвеној и градоградној тези. Градови су се изгубили у општости. Проведите данас за три дана странца кроз три наша града; након десет дана сви устисци о виђеном слиће му се у једну слику а ви ћете добивши пар измамљених комплимената, заиста веровати како, ето, све функционише. Бројна социолошка, нешто ређе психолошка и урбанистичка истраживања која су рађена у свету, показују да је утврђивање идентитета града, без обзира да ли се посматра “споља” или “изнутра”, методолошки веома сложено. У већини истраживања показује се како је средина без довољно елемената за грађење идентитета (свеједно да ли су они скривени у духовној или материјалној сфери) нека врста болесне средине. Идентитет је предуслов да се нека средина прихвати, воли унапређује. То је једна од битних претпоставки квалитета живљења. Рећи данас за Нови Сад да је Српска Атина или за Београд да је космополитски, звучи отужно, празно и, на жалост, неистинито. Многи атрибути градотворних особености затомљени су а томе је значајан допринос дао и урбанизам.

(3) Да ли је ово време (мање) наклоњено граду?

Питање катаклизмичности цивилизације у чијем је центру град није ново. Увек је једнако било оних који су веровали да се град налази на самој ивици свог опстанка, као и веровања да је град најбољи могући оквир за остваривање човека савременог друштва. То је она позната теза о неустановљеним границама и филозофској контроверзи градског и урбаног. Постоје само два пола, две еколошке могућности у којима се остварује човекова потреба за колективним живљењем – село и град. Град је одувек био предметом критичког промишљања. И без оних упозорења у којима је садржана озбиљност научне објективности, одувек је било много других мисли и књига које су уперене против града. Све то било је преслабо да човека одврати о помисли о граду као оквиру за један бољи живот. Градопожељност је темељни људски порив, мада је сумње у то одувек било. Чак ни Аристотел није био сасвим убеђен да ће људи долазити у град “да би живели бољим животом”. Према томе, није прихватљива генерална тврдња да живимо у времену несагласја са урбаним. Град је суштина цивилизацијског трајања. И

град Западног света, онај велики, нама најпознатији мада не и једини, који је на неки начин одувек био позорница сваколикних преображаја и веома сликовито говорио о смеру кретања урбане цивилизације, не може се сматрати ђаволовим савезником. Једноставно, као и друштво и он добија само нове облике, испољава нове, на изглед или заиста велике проблеме, али се они и (раз)решавају, мада решења не постају општеприхваћена. У цивилизацији која је доминантно урбана избор је веома мали. Према томе, “ни повратка назад (према традиционалном граду), ни бежања напред према неком колосалном и безобличном насељу – такво је правило. Прошлост, садашњост, могућност нису раздвојени. Заправо, мисао изучава само *поштенцијално-могућу предмету*. Што тражи нове поступке.”⁹

Када је, међутим, реч о граду наше стварности, онда би се готово могло рећи да је на актуелној сцени својеврсно опадање свих његових вредности. Није потребно професионално се бавити градом па уочити да се у свим сферама његове организације и функционисања препознаје негативан општи друштвени биланс. У неком сасвим актуелном смислу усуђујем се чак рећи да се примећује својеврсни талас градомрзитељства, поготово ако се има у виду чињеница о страхоти значења једне одскора пристигле речи у наш вокабулар – урбицида. Да ли је у питању поразна збиља или неразумевање града, само ће се показати. Било које од та два да буде истина, нећемо бити срећни. Кључ који би нам помогао да нађемо одговор о томе да ли је реч о једном или другом облику разарања урбаног друштва, налази у нама самима. Залогом историјског искуства сигурно је да ће се у будућности о нашем оновременом уништавању градова писати а да ће објашњења бити у прошлом времену. Онима који се баве тумачењем друштва збиље, дакле и социологијом града, многи одговори су добро знани. Не због тога што су они свезнајући, јер нису, већ због прости чињенице да је друштво, које је тако мало полагало на значења урбаног, у ствари показало да је на цивилизацијском степену, улазећи у нешто за шта се веровало да представља социјализам, прескочило неколико битних етапа историјског града. У процесу разарања друштва природно је да се најбрже разара његов најрепрезентативнији просторни и временски репрезентатив, то јест град. Појаве разарања урбаног друштва многобројне су, узроци углавном познати а последице дубоке.¹⁰

На нивоу свакодневног живљења постоје и многе појаве које сасвим јасно одсликавају неградољубивост која разара “на ситно” и у исто време говоре о томе како ово време није накоњено граду. То су, на пример, оне појаве – “права једног великог слоја становника града којима недостаје такозвано примарно урбано искуство у смислу његовог ”коришћења”. То су

⁹ A. Lefevr, “Pravo na grad”, *Treći program*, Radio Beograda, br. 45, II, Beograd, 1980, 558.

¹⁰ О томе опширније у: Lj. Pušić, “The (im)possibility of Urban Society”, *Sociologija*, 4, Beograd, 1995, 567-574.

они који су у последњих педесет година непостојањем озбиљних друштвено артикулисаних алтернатива о останку на селу, натерани да дођу у град а у том граду нису имали много да бирају. Могли су да станују у такозваним “новим стамбеним насељима” која нису разумели (а и ко би?) и која, ако већ и сама нису била сива, убрзо су њиховим доласком то постајала. Данас у таквим насељима у неким другим земљама живе економски емигранти или маргинални слојеви друштва а само спорадично и неки чији је то избор. Међутим, таква насеља ми упорно и даље градимо. Наш урбанизам и даље претежно размишља на један концептуално давно превазиђен начин. То је свакодневно показује даљом урбанистичком “надградњом”, почевши од (Новог) Београда и насеља колективног становања на периферији метрополе, па до вечито урбанистички искомплексираних и на своју штету мимикричне провинције. Или су они који су “угурани” у град морали да се сналазе градећи бесправно на периферији а касније било где, па и у центру. Одатле, па до “стандардних” и све нових (урбаних) појавних облика социјалне патологије и оних тако видљивих обележја градоомразе, често је врло кратак пут.

За неко будуће време нема оправдања. То нису појаве које су нас снашле у ово недоба, када су се наши градови умножили несрећама иних који су своје градове и села изгубили; у питању је један знатно дуготрајнији процес коме су на руку ишли и држава и градске власти и урбанисти.

(4) У којој мери сазнања о узроцима друштвених промена у урбаној средини чине део нечега што се у најширем смислу може обухватити појмом одрживог развоја?

При самом помену речи екологија, код нас се и данас, по “оригиналном” принципу најкраћег пута у доласку до (са)знања формира једна поједностављена слика о квалитету живљења у зависности од окружења у виду земљишта, воде и ваздуха. То јесте само нужан али не и довољан услов, поготово ако су у питању урбане средине. Можда је први проблем међусобног споразумевања у томе што код нас предмет урбане екологије још увек није конституисан. Отуда и није необично да се данас све дисциплине, од медицине и психологије па до електронике, труде да докажу како су управо оне задужене за откривање болитака и недостатака живљења у урбаним срединама и за одређену рецептуру. То неминовно још више повећава конфузију. Не треба заборавити да је синтагма “квалитет живљења” данас постала веома погодна за сваковрсне манипулације. То је до огољености очевидно у свету који је окупиран причама о “глобализацији”.

Сведоци смо смо како се и однос наших грађана према квалитету здравог живљења мења у већ у зависности од тога шта му се тренутно нуди као актуелна брига развијеног света. У средини као што је наша, која се све више помера ка периферији сазнања о томе шта заправо урбана екологија

подразумева, биће могуће и разне манипулације. Истина је да великог синтетизатора ни у односу на квалитет живљења у урбаној средини, нема. У таквом “распореду снага” своје место налази и социологија града. Она је заинтересована да уочи све оне појаве и процесе који су друштвено детерминисани а у крајњем утичу на квалитет живљења. Не буду ли се разматрања о друштвеним импликацијама урбаних политика уважавала као релевантни чиниоци код доношења одлука о урбаном развоју, за шта аргументовану базу нуде сазнања у оквиру социологије града, квалитет живота у урбаним срединама све ће више бити фраза без покрића. Социологија града је заинтересована за квалитет живота у граду који је одраз широке лепезе утицаја: од урбанизације па све до образложења улоге појединаца у доношењу одлука о развоју свога града. Јер, квалитет живљења у једном свом делу јесте дефинисан и стварним (за разлику од владајућих, углавном декларативних) могућностима грађанина да на развој свог града утиче. На жалост, у нашим условима, где је свест о квалитету живљења омеђена само сопственим “правом” да се живи у граду и да се он користи али не и обавезама које из тога произилазе или које то “право граде, социологија града може само да упозорава. Коначно, то и јесте један од њених задатака. Ево једног већ класичног али непрестано актуелног примера: ако резултати истраживања о квалитету живљења у такозваним “новим стамбеним насељима” говоре о многим недостацима у виду директног угрожавања осећања задовољства појединим аспектима живљења у њима (посебно када су у питању деца) а то се у наредном урбанистичком планирању и пројектовању не уважава, онда то пре свега говори о једној ствари – да друштво не функционише по принципу ума и разума већ некакве нужде. Или, ако се зна да је становање у зградама високе спратности узрочник читавог низа непожељних, у крајњем друштвених појава са веома јасним друштвеним последицама без обзира шта је у питању – појединац, породица или суседство, а каснија изградња функционише само по принципу ренте, воље, интереса, незнања или чак злоупотребе каквих малих локалних моћника, онда је опет одговор у системским девијацијама друштва које недовољно цени квалитет живљења поједница а самим тим и себе у целини.

Процес сваковрсне глобализације који обележава данашњу цивилизацију не успева да разреши троделну суштину контроверзу: између квалитета живота који је производ технолошке цивилизације, нечега што се зове стил живљења и тренутног глобалистичког хита – “одрживог развоја”.¹¹ У урбанизму је синтагма одрживог развоја прихваћена на техничко-организационо-функционалистички начин који, међутим, заробљава дисциплину у свету техничких решења: простор, земљиште, комунална опремљеност, загађеност

¹¹ У свету је управо сада веома актуелан “Хајделбершки апел” (о чему се код нас углавном и не зна) који је потписало преко 2.000 научника из 69 земаља, међу којима и 63 нобеловца, са циљем да се спречи злоупотреба науке у погледу коришћења али и заштите околине.

средине, параметри и критеријуми статистичко-нормативистичке природе за планирање, модалитети техничке урбанистичке концептуализације и евентуални сензибилитет за неке до сада обично маргинализоване проблеме живота (превасходно становања) појединих група.¹² Реч је, свакако, о важним питањима, нужностима за бољи квалитет живота у граду. Нема сумње да је на дуги рок важно обезбедити такве материјално-организационе и физичке услове који ће град водити путем одрживе заједнице. По угледу на свет и наш урбанизам половином деведесетих покушава да ухвати нит светског интересовања и у овој области. Међутим, оно што ће пре него све материјалне чињеница бити предуслов прихватљивијег градоживљења, садржано је у сфери друштвене организације. Густина, пораст хетерогености, однос појединаца и група, нови друштвени односи, појачана друштвена сегрегација и просторна диференцијација, промене укупне социјалне структуре становништва, миграције, нове људске активности и нове врсте послова, облици и врсте институција, нови вредносни системи и обрасци, друга чија прерасподела коришћења времена, све већа потреба за толеранцијом, космополитизмом и урбаном културом и њихова интеграција са традиционалним вредностима урбаног живљења, интензитет и облици урбаних социјално-патолошких појава и коначно културно-генетске особине појединих друштава – све су околности у којим се већ сада одвија развој градова; свеједно да ли је реч о градовима западних друштава или оним у мање развијеним деловима света. То су главни оквири одрживог развоја и градова у будућности. Већ из овакве створене поларизације интересовања за развој градова, очевидно је да се урбанизам и социологија која је заинтересована за градску проблематику, разликују. Њихов генерални предмет интересовања, да поновимо оно што је назначено и на почетку – бољитак урбаног живота, раздвојен је самим карактером предмета. Ово не би било интересантно да није у питању коначно исходиште. Урбанисти могу да “поправљају” град али социолози не могу да “поправљају” хомо урбаните. И они морају да учествују у истом задатку, стварању критичког оквира за хуманије градоживљење.

¹² У последње време код нас су у урбанистичком истраживањима у смислу “одрживог развоја” постала атрактивна ромска насеља. Ова тема се у циклусима јавља у фокусу урбанистичке па и социолошке пажње. И поред значаја која овакава истраживања могу да имају у смислу техничког (комуналног) и функционално-организационог аспекта, чињеница је да “одрживи развој” једног дела друштвено маргинализоване популације не почива на решењима овако партикуларно уоченог проблема. Проблем социјалне интеграције појединих група, свеједно да ли је реч о њиховом друштвеном профилу који је подвучен етницитетом, расом или економским положајем, подразумева првенствено институционалне претпоставке за њихово укључивање у то исто друштво. Ако је у питању град, то значи и њихово право, које је шире од права на живот у граду, да буду грађани.

* * *

Позиција социологије у друштву зависи од спремности тог друштва да се суочи са сопственом стварношћу. Како она најчешће није такве природе да би се поредак могао сматрати непроменљивим, природно је да социологија изазива нелагоду код креатора тог поретка. Иако то није њен циљ, то јој је судбина. Један од важних задатака урбане социологије свакако је и тај да се истина о урбаном поретку испоручи истом том друштву, не би ли се оно свеобухватније разумело и, коначно, мењало.

Субина урбане социологије једнака је судбини осталих посебних социологија код нас. У овом случају она, на жалост, нема могућност да знатније утиче на обликовање урбане и посебно урбанистичке стварности. Такво стање одраз је неинтересовања поседника политичке моћи за друштвене последице многих процеса који произилазе из растуће и сваколике друштвене дезорганизације. Урбана социологија тражи саговорника у урбанизму али код нас он дијалог све мање жели.

Једна од важних историјских врлина града, његова препознатљивост у свету урбане општости, у условима хаотичног урбаног развоја у Југославији, затомила се. Након, дуготрајног периода социјалистичко-самоуправних тежњи за уједначавањем параметара урбаног развоја код нас и краткотрајног “ослобођења” средином осамдесетих година, потоњи развој показао је да дефинитивно нестају градотворна обележа макар и минималне препознатљивости градова овог поднебља.

Док свет неповратно иде путем уобличавања урбаних друштава, показује се да у нашим условима ово време није наклоњено граду. Непостојање јасне идеје о развоју друштва природно се одражава и на непостојање државне стратегије у погледу усмеравања сложених урбанизацијских токова. У минулом периоду партијске државе непостојање грађанског друштва приказивано је као њена предност, док се у периоду такозване транзиције показује се да стасавање “новог” грађанског друштва готово да није могуће. Виолентност руралних елемената у нашим градовима налази се у узрочно-последичном кругу таквог стања.

Надаље, миметичко комуницирање са развијеним светом у нашој урбаној стварности очитује се и покушајима “уклапања” у владајућу парадигму “одрживог развоја”. Међутим, у нашим условима сваколиког распада друштвених оквира, овакве екуменске стратегије урбаног развоја, са свим критикама које произилазе из карактера њихове наметнуте глобализације, генерално представљају још један елемент удаљавања од светске заједнице.

Ljubinko Pusić
Faculty of Philosophy
Novi Sad

S u m m a r y

**FOUR QUESTIONS ON THE LOSS OF INTEREST OF CITY
PLANNING FOR THE SOCIAL REALITY OF THE CITY
(IN OUR COUNTRY)**

The fact that, during the past ten years, there has been a decrease in the amount of research addressing the problem of the development of urban society from a sociological point of view is, by all means, of concern. All those who should seemingly be interested in learning the truth about the society do not share this concern, namely those employed in city planning and those who conceive city planning politics in our country.

The paper reviews four questions about “the missing link” between city planning and its social consequences: (1) Does urban sociology possess the power to influence the urban reality and reality modelled by city planning? (2) How are we to recognise values of a specific city? (3) Is this time (less) favourable to the city? (4) Does there exist a sustainable socio – urban development?

Key words: sociology of the city, society, space, city planning

није то главна функција приче, него да одговори на фронтални напад опозиције, која је одмах после агресије кренула ђоном. Власт у тој причи има најмоћније средство на располагању.

Показало се: српска власт није ни бранила Косово, него саму себе и мирољубиво човечанство. Доказ: а) како је напуштен захтев из Анекса Б, да НАТО уће на целу територију Србије, тако је власт предала Косово, е да се НАТО прерушио у УН, за домаћу употребу; б)

Епилог: успење и суновреат херојског отпора

Одједном: запањујућа равнодушност: естрадне звезде и певачице које су браниле Косово, политичари,,,,, сви ћутимо као да се све догађа на Марсу. После силне храбрости у одбрани земље, одједном нисмо способни да направимо ни један митинг у знак протеста против опротеривања и истребљења Срба на Косову. Уместо тога безначајан део опозиције фронтално покушава да преузме власт, а ова опет одговара из арсенала комунистичке традиције.

Халабука власти и опозиције функционише као димна завеса заклањања истребљења и протеривања Срба с Косова и Метохије, што се одвија под покровитељством САД као осведочено једино успешног истребљивача у Модерном добу. Како је урађено с Индијанцима, тако се ради са Србима. Знај, многи ће рећи: сво га и овај о Индијанцима! Само што није реч о њима, него о

нама. Другим речима, сопствена судбина нам је толико тешка, да покушавамо да побегнемо од ње.

Изгледа да је ово последња фаза умирања Срба као озбиљне нације у мртвачком сандуку званом Југославија. Кад се то доврши, бићемо само - стока на туђој земљи. У стоку нас је систематски претварао комунистички режим – ступидном идеологијом, новокомпонованим кичевима, заглупљеном рентијерском интелигенцијом која у сировој брзометној образованости на распону од опанака до ципела у размаку од неколико година ни данас не може да се откачи погубног левичарења. А земљу нам одузимају, постепено, уз дарезљивост актуелног режима, ево већ десет година. По свој прилици успеће и једни и други.

- Кад се каже Косово је део Југославије, намах је одворен простор да се одвоји од Србије. Ето једног од разлога зашто је Југославија највећа коб, опаснија и од комунизма, укратко мртвачки сандук Срба, који у већини већ депенијама ззакивамо изнутра.